

ESKİYENİ

T.C. ESKİŞEHİR VALİLİĞİ

ISSN:1308-9056

YIL:3 SAYI:32 EKİM 2011

AYLIK ŞEHİR KÜLTÜRÜ DERGİSİ

Eskişehir'de Türkü

Kültür, bir insan topluluğunu “Millet” yapan en önemli öğedir. Kültürel değerlere sahip çıkmak, yaşatmak ve gelecek nesillere aktarmak ise vazgeçilemez bir gerekliliktir. Kültür ana başlığından aşağılara inildiğinde karşılaşılabilecek olan, halk kültürü ve onun ürünlerinden olan “Türkü” kavramına da bu bilinçle yaklaşılması gerekmektedir.

Ergün VEREN- Araştırmacı yazar

Türkü Kavramı

Türkü, anonim Türk halk edebiyatında ezgiyle söylenen bir nazım biçimi ve türüdür. Ezgisiyle diğer türlerden ayrılır, mani ve koşma nazım şekliyle söylenen şiir, türkü ezgisiyle söylenirse türkü olur (Artun, 2011: 172'den Kudret, 1980: 295).

Türkü kelimesinin nereden geldiğiyle ilgili çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bunlardan en önde geleni Türk kelimesine “î” nispet eki eklenerek “türki” elde edilmiş, bu kelime zamanla Türkçe'nin ses uyumuyla “türkü” şeklini almıştır. (Artun, 2011: 172'den Kırzioğlu, 1962:658; Onay, 1928:33; Köprülü, 1966:210) Batı Türkçesinde yeni bir türkü oluşturma anlamına gelen “türkü yakmak” deyiimi kullanılmaktadır (Artun, 2011: 172'den Elçin, 1981: 189).

Türküleri şekil, yapı ve ezgi yönünden sınırlamak zordur; çünkü çok değişik biçimde, yapıda ve ezgide türkü vardır. Ezgisi, ölçüsü ve nazım şekli ne olursa olsun türkü terimi 15'nci yüzyıldan bu yana kullanılmaktadır. (Artun, 2011: 172'den Dizdaroğlu, 1969:103).

15'nci yüzyıl Çağatay şairlerinden Ali Şir Nevai, Mizanü'l Evzan adlı eserinde türküden söz etmektedir. 15'nci yüzyılın ilk yarısına yaşayan Babur Şah ise, Sultan Hüseyin Baykara zamanında, türkülerin söylendiğini kaydetmektedir. (Artun, 2011: 172'den Öztürk, 1986:367).

Türküler şekil yönünden kıtalar biçiminde, duraklı veya duraksız, 7-15 heceli kalıplarla yazılmıştır. Türkülerde kıtalar yapı bakımından iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm türkülerin asıl sözlerinin bulunduğu bent adı verilen bölümdür. İkinci bölüm ise bendin sonunda tekrarlanan “nakarat”tır. (Artun, 2011: 173'den Albayrak, 2009:142-159).

Halkın malı olan türküler sevilen, beğenilen, ağızdan ağıza dolaşan kültür ürünleri oldukları içinde yayılmaları doğaldır. Eskiden şimdiki gibi yayma araçları olmadığından türkülerin yayılması çok ağır fakat sürekli olmuştur. Ticaret kervanları, gezgin âşıklar, askerler, savaşlar, göçerler türkülerin taşınmasını sağlar. Son yıllarda teknolojik gelişmeler yayılmayı hızlandırmıştır. Türkülerin hız bir biçimde yayılmasının olumsuz bir yönü de vardır. Türküler halkın malı olup olgunlaşmadan donmuş, kalıplaşmış olarak taşınırlar. Yayılma sırasında türkülerin sözlerinde ve ezgilerinde bazı değişiklikler olur. Türkülerin bu derecede çeşitlenmesinin asıl nedeni kişilerin yetenekleridir. (Artun, 2011: 174'den Kaya, 1999: 13).

Türkülerde değişme hem sözde hem de ezgide olabilir. Sözler değişik ezgilerle söylendiği gibi, ezgiye de değişik sözler monte edilebilir. Bundan dolayı aynı türkünün çeşitlemelerini farklı yörelerde görmek mümkündür. Başlangıçta bir yiğitlik türküsü hatta ağıt

olan türkülerin ezgisi oyun havasına yatınsa sonradan oyun havası olduğu da görülür (Artun, 2011: 174'den Albayrak, 1998, C.8: 448).

Türkülerin ortaya çıkışları incelendiğinde toplumu ilgilendiren konular, ezginin dokunaklı oluşu, sanat yapısının yüksek oluşu gibi etkenlerin türkülerin ömürlerini uzattığı ortaya çıkmaktadır. Türküler, hiçbir zaman ilk çıkışlarındaki gibi varlıklarını koruyamazlar. Bu durum sadece sözlerde değil, ezgilerde de görülür. (Artun, 2011: 177)

Türkülerde halkın sanat gücünü, milli konuları, sosyal hayattan izleri görmek mümkündür. Türküye konu olan olayı değerlendirebilmek için türkünün hikâyesini de bilmek gerekmektedir. Gurbet teminin işlenen konuların başında geldiği türkülerde evinden, yöresinden ayrılan kişinin duygularının yansıtıldığı gurbet türkülerinde bazen kadının bazen de erkeğin duygularının öne çıktığı görülmektedir.

Türküler, kadının kendi dünyasını ve kadınla ilgili düşünceleri de barındırır. Kadının günlük yaşamdaki etkisini, olaylar karşısındaki duygularını, özlemlerini, isteklerini, düşlerini türkülerde bulabiliriz.

Türkülerde konular büyük çoğunlukla kadın üzerine kurulur. Kadın, türkü yakıcı kimliği ile söylediği türkülerde daha çok kendi iç dünyasını ve görüşlerini vurgulamıştır. Aşk ve seveda türkülerinde daha çok sosyal sorunlar irdelenir, özel duygular yalın ve gerçekçi bir sıcaklıkla anlatılır.

Folklor ürünleri olarak işlenen türküler, insanımızın yaşama biçimini yansıtır. Halk edebiyatı ile halk musikisi en çok türkülerde bir araya gelir. Çünkü insanımız sevdasını, sevgisini, sevincini, tasasını, yığıtlığını, hüznünü, kederini, umutlarını, kısacası hayatın büyük bir bölümünü türkülerle dile getirmiştir. Türküler insanoğlunun başına gelen olayları, bunun toplum içindeki iz ve akislerini, aşk, hasret, gurbet gibi insanların ortak duygularını, mertlik ve kahramanlık gibi milli karakteri ve tarihi olayları konu alan ve sade bir dille meydana getirilen kültür hazinesidir (Artun, 2011: 178)

Türküler ezgilerine, konularına ve yapılarına göre sınıflandırılır. Ezgilerine göre iki, yapılarına göre de beş ana bölüme ayrılır.

Türkülerde konular büyük çoğunlukla kadın üzerine kurulur. Kadın, türkü yakıcı kimliği ile söylediği türkülerde daha çok kendi iç dünyasını ve görüşlerini vurgulamıştır. Aşk ve seveda türkülerinde daha çok sosyal sorunlar irdelenir, özel duygular yalın ve gerçekçi bir sıcaklıkla anlatılır.

Konularına göre sınıflandırmalarda ise araştırmacılar arasında farklı sınıflandırmalar yapıldığı görülür (Artun, 2011: 179 dan Dizdaroğlu, 1968:109; Boratav, 1988:152). Türküleri 1. Lirik 2. Taşlamalı-takılmalı 3. Olay, tören ve merasim 4. Tören ve mevsim 5. İş ve meslek 6. Doğa konulu 7. Öğütlemeli ve 8. Oyun türkülerini olarak sınıflandırmak mümkündür (Artun, 2011: 179).

Eskişehir

Eskişehir, İç Anadolu bölgesinin kuzeybatısında yer alır. Tarihin her döneminde, önemli bir ticari, ekonomik ve stratejik noktada olmuştur. Geniş ve verimli ovaları, Anadolu'yu batı doğu ve kuzey güney doğrultularında kesen doğal yolların Eskişehir'de buluşması, bu yolların askeri ve ticari önemi, bölgenin hep göç almasının ve savaşların sahnesi olmasının temel nedenleri arasındadır. (Yurt Ans,1982)

19'ncü yüzyıl ortalarına kadar şehir merkezinde yerli halk ile köylerden göç edenler ya-şarken, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Kırım ve Kafkasya bölgesinden, 1911-1912 Balkan Savaşı'ndan itibaren de Rumeli bölgesinden göç eden Türklerin yerleştirilmesiyle beraber Eskişehir kalabalıklaşmıştır.

Eskişehir'de iç göç diğer illere göre çok fazladır. İlçelerde ve köylerde fazla nüfus yoğunluğu yoktur. Şehir merkezindeki sanayi tesislerinin çokluğu yöre insanını şehir merkezine göç ettirir.

Eskişehir Yöresi Türküler

Bu çalışma için Eskişehir yöresine ait türkülerin tespitinde Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) Türk Halk Müziği repertuarı ile yazılı kaynaklar esas alındı. Bunun sonucunda 243 türkü tespit edildi.

İncelenen bu (243) türkünün; (88) Lirik türkü, (4) Olay türkü, (87) Tören ve mevsim türküsü, (3) İş ve meslek türküsü, (9) Doğayı konu alan türkü, (9) Öğütlemeli türkü ve (43) Oyun türküsü olarak dağılırken taşlamalı-takılmalı türkü olmadığı görüldü.

Yüzdelik dilimler halinde dağılımları; %36,21 Lirik türkü, %35,80 tören ve mevsim türküsü, %17,70 oyun türküsü, %3,70 doğayı konu alan türküsü, yine %3,70 öğütlemeli türkü, %1,65 olay türküsü ve %1,23 iş ve meslek türküsü olarak sıralanmaktadırlar.

Bu çalışmada Eskişehir yöresi türkülerinin Lirik, Tören ve Mevsim ile Oyun türkülerini sınıflandırmasında yoğunluk kazandığını ortaya koyuyor.

Bundan da yöre insanının acılarını, dertlerini, sevinçlerini, umut duygularını, hayallerini, aşklarını, sevdalarını, özlemlerini, itikatlarını ve mezhep ritüellerini, önceliklerini, günlük yaşamlarını türkülerinde daha fazla konu ettikleri anlaşılıyor.

Gurbet türkülerinin sıralamadaki yeri beşinci sırada görülüyor. Ayrıca sözleri incelendiğinde de gurbete çıkışın ekonomik sebeplerle değil de askerlik ya da evlenmeler sonucu ortaya çıkar ve özlem hasret duygularını anlatır. Bunun da Eskişehir yöresindeki tarım ve sanayi işkollarının çokluğu nedeniyle ekonomik nedenlerle dışarıya göç olmaması gerçeğinin bir sonucu olduğu değerlendirmesinin yapılmasına neden oluyor.

Tören ve mevsim türküleri sınıfındaki kına, düğün, esvap giydirme, tören türkülerini, baş övme, duvak, gelin alma, uğurlama türkülerinin aynı zamanda iş ve meslek türkülerini sınıfında da değerlendirilebilecek köy kadınlarının imece usulü yaptıkları çapa, ürün devşirme, bulgur dövme, makarna kesme gibi işlerde de birlikte söylendiği bilinir.

Ağıtların ölenin ağzından yakıldığı yine türkü sözleri incelendiğinde ortaya çıkan bir başka husustur.

Farklı coğrafyalardan ve kültürlerden göç ederek yörede bir asırdan fazla birlikte yaşayanlardan Kırım ve Rumeli muhacirlerinin yöre türkü dağarcığına kendi dillerinde yakılmış türküler de kattıkları ortadadır.

Yöre türkülerinden bir kaçının ortaya çıkış hikâyeleri anlatılmakta ise de genelde ne zaman ve kim tarafından yakıldığı bilinmiyor.

Eskişehir yöresinde âşık sayısının Erzurum, Kars, Ağrı, Sivas vb. yörelerde olduğu gibi sayılarının çok olmaması nedeniyle öğütlemeli türkü (genellikle âşıkların söylediği) sayısının da buna paralel olarak daha az olduğu dikkati çekiyor.

Yöre türkülerinden TRT repertuarına girmeyenlerin birçoğunun köy ve kasabalarda bir olay üzerine yakılan türküler olmaları nedeniyle yayılma güçlerinin az olduğu, geniş kitlelerin ilgisini çekemedikleri, dar çevrede kalıp ömürlerinin kısa olduğu, unutulmaya yüz tuttuğu yine bir başka tespittir.

Türkülerin sınıflandırılması ve karşılaştırılmasında ortaya çıkan en önemli özelliklerden birinin de yöre türkülerinden bazılarının başka yörelerde söylenen ve repertuara giren türkülerle ya aynı sözleri taşımaları ya da dizelerinin değişikliğe uğramaları veya adı aynı olduğu halde sözlerinin farklı olmasıdır.

Bazı oyun türkülerinin başlangıçta ağıt ya da gurbet türküsü sınıfında değerlendirilebilecek tarzda yakıldığı anlaşılırken bunların zamanla oyun türkülerine dönüştüğü görülüyor.

Sonuç

Eskişehir yöresi örneğinde türkülerin konularına göre sınıflandırılması gösteriyor ki türkülerin yakılma sebepleri yörenin tarihi, kültürel, ekonomik ve coğrafi şartlarının yörede yaşayanları etkilemesinin sonucudur.

Türkülerin bu şartlarda yaşayan yöre insanının sosyal hayatı, duyguları, olaylara yaklaşımı ve dini inançlarını dışa vurmada en önemli halk kültürü ürünlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kaynakça

- 1) Albayrak Nurettin (2004), Ansiklopedik Halk Edebiyatı Terimler Sözlüğü, L&M Yayınları, İstanbul
- 2) Albayrak Nurettin (2009), Türk Halk Şiirinde Biçim ve Tür Sorunu, Motif Akademi Halk Bilgisi Dergisi, İstanbul
- 3) Arsunar Ferruh (1965), Türk Anadolu Halk Türküleri, Halkevleri Genel Merkezi Yayınları No 2, Ankara
- 4) Artun Erman (2011), Türk Halk Edebiyatına Giriş, Karaman Kitabevi, İstanbul
- 5) Boratav Pertev Naili - Özdemir Fuat (1986) Anadolu Türküleri, İş Bankası Yayınları, Ankara
- 6) Dilçin Cem (1983), Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, TDK Yayınları, Ankara
- 7) Dizdaroğlu Hikmet (1966), Halk Şiirinde Türler, Türk Dili Halk Edebiyatı Özel Sayısı, Ankara
- 8) Dizdaroğlu Hikmet (1968), Halk Şiirinde Türler, Ankara
- 9) Elçin Şükrü (1981), Halk Edebiyatına Giriş, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara
- 10) Kaya Doğan (1999), Anonim Halk Şiiri, Akçağ Yayınları, Ankara
- 11) Kırmızı Yılmaz - Balcı Ahmet (2004), Eskişehir Türkülerimiz-1, Eskişehir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Eskişehir
- 12) Kırzioğlu Fahrettin (1962), Halk Edebiyatı Deyimlerimiz, Türk Dili, S: 128, Ankara
- 13) Kızılok Ahmet (1995), Eskişehir Yöresi Türkü Derlemeleri, Eskişehir Halk Eğitim Merkezi Yayınları, Eskişehir
- 14) Köprülü Fuat (1962), Edebiyat Araştırmaları, TTK Yayınları, Ankara
- 15) Kudret Cevdet (1980), Örneklerle Edebiyat Bilgileri, İnkilap ve Aka Basımevi, İstanbul
- 16) Onay Ahmet Talat (1928), Halk Şiirinde Şekil ve Nevi, İstanbul
- 17) Öztürk Ali (1986), Türk Anonim Edebiyatı, Bayrak Yayınları, İstanbul
- 18) TRT (2011), Türk Halk Müziği Repertuar Kitabı, Ankara
- 19) Turfan Selahattin (19..?) Eskişehir Folkloru,
- 20) Uludemir Muammer (1968), Eskişehir Folkloru: Müzik Derlemeleri I, Eskişehir Halk Eğitim Merkezi ve Eskişehir Folklor Cemiyeti Yayınları 1, Tam-İş Matbaası, Eskişehir
- 21) Uludemir Muammer (1970), Türküler I (Eskişehir Bölgesi), Milli Folklor Enstitüsü Yayınları 4, Ankara
- 22) Uludemir Muammer (1995), Eskişehir Semahları, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara
- 23) Yalman Ali Rıza (1993), Cenupta Türkmen Oymakları, İstanbul
- 24) YURT ANS, (1982), Yurt Ansiklopedisi, Eskişehir, C: 4 Anadolu Yayıncılık, İstanbul
- 25) Zengin Aleaddin (1986), Eskişehir Halk Oyunları ve Giysileri, Eskişehir